

³ A magyar irodalom története 2. Bp., 1694, 11.

⁴ Keserü Bálint: Epiktétosz magyarul — a XVII. század elején. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1963, tom. III. 20—22. Vö. RMKT, XVII, 4, 574.

⁵ Vö. Pirnát, Antal: Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570er Jahren, Bp., 1961, 30., 46., 69.

⁶ Esze Tamás: Erasmus nyomai Magyarországon a XVIII. század elején. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei 67. Debrecen, 1970, 45.

⁷ Gerézdi Rabán: Erazmus és az erdélyi unitáriusok. Irodalomtörténet 1947. In Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Bp., 1968, 358—359. — Erdemes idéznünk Milótai Nyilas megjegyzését: „...Erasmus (ki először mutatta az eretnekeknek ezt az csavargast) ... Speculum trinitatis, Debrecen, 1622, 594.

⁸ Révész Imre: Magyar református egyháztörténet 1520—1608. 1938, 172.

⁹ Révész Imre: i.m. 171.

¹⁰ Révész Imre: i.m. 173.

¹¹ Kanyaró Ferenc: i.m. 203

¹² „Saeculo XVI. illico post Mohacsinam Cladem Lutherani, Calviniani, Ariani universam diocesim adeo inundarunt, ut religio Catholica pene oppressa videretur.“ Koller József: Prolegomena Historiae Episcopatus Quinque Ecclesiarum, Posonii, 1804, 154—155. Idézi: Wadasi Jankovich Miklós, Tudományos Gyűjtemény, 1829/VI, 78.

¹³ Kanyaró Ferenc: i.m. 193.

¹⁴ Kanyaró Ferenc: i.m. 159.

¹⁵ Pinzger Ferenc: Emlékezzünk régiekről. Pécs, 1934, 42, 1.

¹⁶ Tudományos gyűjtemény, 1829/VI, 44.

¹⁷ Kanyaró Ferenc: i.m. 83.

¹⁸ Kanyaró Ferenc: i.m. 91.

¹⁹ Borovszki Samu: Csanád vármegye története 1755-ig. I, Bp., 1896, 355.

²⁰ Borovszki Samu: i.m. 298.

²¹ Kanyaró Ferenc: i.m. 197.

²² Kemény János önéletírása. Pest, 1856, 205.

²³ Tóth Kálmán: Könyvnyomtató Makai Nyiró János deák. Kelemen emlékkönyv, 587—606.

²⁴ Keserü Bálint: i.m. 22.

²⁵ Makai Mihály neve szerepel azok között, akik a Nikolsburgi békekötéssel kapcsolatban telepedtek le Erdélyben. Makai László közlése.

²⁶ Gindely A. — Acsádi I.: Bethlen Gábor. Bp., 1890, 52.

²⁷ Gindely A. — Acsádi I.: i.m. 72.

²⁸ Keresztény Magvető, 1872/2, 160.

²⁹ Kemény János: i.m. 78., 291. és 298.

³⁰ Kemény János: i.m. 407.

A BRASSÓI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG ELSŐ ESZTENDEI

Nagy örömmel és lelkesedéssel fogadta a brassói unitárius egyházközség a 309/1909. számú püspöki iratot, mely az 1910. január 1-től hivatalosan is anyaegyházközséggé előlépett új eklézsia élére Veress György addigi nagyjait lelkészt kinevezte.

Az új lelkész néhai édesapja itt buzgólkodott a leányegyházközség szervezésekor, azután 23 esztendeig volt annak igen buzgó és közva- gyont alapító gondnoka. Így az itteni egyházi közösség méltán remél-

hette, hogy a fiú apja nyomdokaiba lépve, annak tapasztalatait és a maga tanulmányait itt a közjó szolgálatába állítva, rövidesen megvalósítja valamennyiük nagy reményét — saját templom megszerzéséhez segíti gyülekezetét. A nagyreményű ifjú Brassóban született, itt nőtt fel egy igen régi unitárius család sarjaként, az apai házban mindig csak az egyházért való lelkesedést tapasztalhatta. Már diák és teológiai hallgató korában segített beszolgáló lelkészeknek, és általában érdeklődést mutatott a közügyek iránt. Előbb, igaz, színésznek készült, de mégis elvégezte Kolozsvárt a teológiát, azután Nagyajta népes gyülekezetében szerzett gyakorlati tapasztalatokat, s így mindenképpen erre az új lelkészi állásra igen alkalmasnak mutatkozott.

A püspöki kinevezés alapján Veress György 1910 első napjaiban hazajött Brassóba, és a Fekete utcai szülői házban rendezkedett be. Ezt annál inkább helyénvalónak tartották, mert addig is a Veress-féle családi hajlékot tekintette mindenki a brassói unitáriusok központjának. Ide gyűlt hát össze az akkor kisszámú keblitanács, és az első anyaegyházközségi gyűlésen — bizonyára a szokás szerint a lelkész fogalmazásában — ezt vette jegyzőkönyvbe:

„Elnöklő lelkész első megjelenése alkalmából szép szavakban üdvözli a megjelenteket. Beszédében körvonalazza azokat az irányokat, amelyeket maga elé tűzött a brassói Unitárius Egyház továbbfejlesztésében, megerősödésében és teljes felvirágoztatása érdekében.“

Az új egyházközség vezetésében még járatlan keblitanács tagjai mindenben követték lelkipásztoruk irányelveit, s így már első évi költségvetésükben a kiadásokat a várható bevételektől függetlenül állították be, azzal az elgondolással, hogy a hiányzó összeget végső esetben az egyetemes egyház fogja viselni. Elfogadták azt az elvet, hogy egy berendezkedő városi gyülekezetnek külön lelkészi lakás és irodahelyiség mellett szüksége van sok nyomtatványra, nagy reprezentálásra, hogy a közérdeklődést magára fordítsa. Ugyanakkor a már egybegyűjtött, de még elég szerény „templomalap“ fejlesztésére sok rendezvényt, nagy országos gyűjtést terveztek díszes gyűjtőivekkel, gyűjtőkönyvvel és mindenféle kiadással egybekapcsolva az akciót. Sőt a tervezettségben odáig jutottak, hogy már az első évre remélték egy alkalmas templom vagy imaház felépítését.

A nagy lelkesedéssel és előkészületekkel rendezett lelkész-beiktatót március 21-re tették, mintegy jelképesen is kihangsúlyozva a tavasz első napjával kezdődő új brassói unitárius egyházi életet. A Brassói Lapok XVI. évfolyam, 66. számában így írt az eseményről:

„Hatalmas, tartalmas, képletekben gazdag, mindvégig lebilincselő beszéd keretében jelölte meg a nagy tudású, ambíciózus, népszerű új pap azokat az elveket, melyek papi működésében zsinórmértékül fognak szolgálni. Hirdette különösen a különböző felekezetek és nemzetségek közötti békét és türelmességet, egyetértést. A nagy eloquenciával előadott szónoklat, mely az új lelkész nagyratermettségét igazolja, s amellyel fényes tanújelét adta annak, hogy nem érdemtelen arra a ki-

tüntetésre, hogy az újonnan megalakult egyház első papjának hivatott el, Isten áldását kérte ezután működésére.“

A beiktatón Ferencz József püspök is megjelent és a környékből és helyből sokan. Az ősz főpásztor, ki addig is annyi rokonszenvvel állott a brassói törekvések mellé, ez alkalommal gazdag ajándékok hagyott. Mellette még sokan mások is siettek segíteni a kezdet nehézségeivel küzdő eklézsiát. Több intézmény adománya mellett akkor adta Feminger Henrikné a sokáig használt, aranyszállal hímzett úrasztali terítőt, Benedek Lajos a templomi perselyt. Sokan mások pénzádománnyal igyekeztek segíteni.

Az első évben az új egyházközségi vezetőség gyűlést gyűlés után tartott. Alkudoztak a Kapu utca 60. szám alatti házra, az Iparegylet régi székházára, a Fekete utcában a 9. és 14. számú ingatlanra. Készültek még abban az esztendőben megrendezni a brassói eklézsia megalakításának (?) 25. évfordulóját, díszesen lemásolt levélben köszöntötték a püspököt fél évszázados házassági évfordulóján, és a brassói unitárius lelkész társadalmi tevékenységének is örvendeztek. Egyszerre 522 gyűjtőívet és 44 gyűjtőkönyvet küldöttek szét az ország különféle helységébe. Azokon ilyen kitételek szerepeltek:

„Oh, mert szent a munka, amelyre elhivattunk itt! Szent a cél, amit szolgálni akarunk! Ezeknek elérésére segítő, támogató kezeket keresünk.“

A kérésekhez még különlenyomatban egy „főpásztori ajánlás“-t is mellékeltek.

Az első év reményen felüli anyagi eredménnyel zárult. Sokan helyénvalónak látták azt, hogy az év végi beszámoló során a lelkész a tételeket nem időrendben, hanem természetük szerint csoportosítva terjesztette be. A gyűjtőívekről meg sem emlékeztek — még az esperesi vizsgálószerk is megelégedett holmi szóbeli közléssel —, de ezt mindenki csak a pap sokoldalú elfoglaltságával magyarázta.

Voltak ugyan, kik ezzel a módszerrel nem értettek egyet. Így lemondott Benedek Lajos régi kipróbált pénztáros, kinek külön véleményére felfigyelt ugyan József Lajos esperes, sőt maga Ferencz József püspök, de ők is inkább az ellentétek elsimításán fáradoztak. Panaszt emelt a vallásoktatás ellen Killyéni Endre, akkor már hosszúfalusi polgári iskolai igazgató, itteni egyházközségi főgondnok is. Mindeme „külön vélemények“ elsimítására az egyházközség közgyűlése elfogadva a lelkész javaslatát, a további pénzkezelést Ungváry Lajos gondnokra bízta, Killyéni Endre főgondnok mellé pedig még két más főgondnokot választottak Vernes István dr. ügyész és Halmágyi Gábor mérnök személyében.

Az első évben tartott sok gyűlés helyett már a második esztendőben alig 1—2 alkalommal hívtak össze keblitanácsot. A lelkész tanácsára bevezették a havonként megrendezett „fehér asztal“-találkozókat, ahol a közügyeket jegyzőkönyvelés nélkül megbeszélgették. Természetesen az évi esperesi vizsgálószerk ezt is, sok más formai hibával együtt, kifogásolni kényszerült. Elég figyelemreméltó meghagyások kerültek feljegyzésre. Mindezeket a hibákat a hivatalosak eltá-

voztá után a lelkész utólagos feljegyzésekben igyekezett „megmagyarázni“.

Ilyen és sok más előzmény után nem volt véletlen, hogy az 1913 novemberében váratlan pénztári ellenőrző vizsgálatra ideérkezett esepres előbb csak a bezárt egyházládát találta, mivel annak kulcsa „elveszett“. Harmadszori jövedelekor azonban hivatalból feltörette azt, s egyszerre világossá vált, hogy a — végérvényesen az 1914-i Egyházi Főtanács jegyzőkönyve 41. pontja szerint megállapított — brassói unitárius közvagyon Veress György pap hűtlen kezelése alatt eltűnt.

A magáról megfélekedezett embert természetesen azonnal elbocsátották állásából, sőt lelkészi minőségétől is megfosztották. A kárért azonban felelős maradt a jóhiszeműségére ártatlanul ráfizető Ungváry Lajos gondnok, kinek ráment a háza és vagyona, s maga és felesége vándorbotot véve kezébe kellett hogy elhagyja a várost.

*

Nehéz gondfellegekkel terhelten köszöntött be a történelmi 1914-es esztendő a brassói unitárius ekléziára. Az alig négyéves anyaekléziának teljesen kifosztva, és egy nagy botrány középpontjában állva, kellett ismét megkeresnie haladása útját. Ekkor került — mint a történelem során már sokszor — ismét világi irányítás alá az eklézia.

Ebben az időben vette át Vernes István dr. főgondnok a tényleges egyházi vezetést, helyettes pénztárosi minőségben pedig Albertfy Sándor az anyagi ügyek rendezését. A legnehezebb 1913-as évről írta a főgondnok évi egyházközségi jelentésében ezeket a sorokat: „Egyházközségünk ügyei iránt soha fokozottabb nem volt az érdeklődés, a bajok elhárítására és az egyházközség fennmaradásának biztosítására soha nem volt közöttünk nagyobb törekvés, mint a lefolyt évben.“ A nehéz időben nem maradt el a püspöki biztatás sem, amit a helyzet kulcsát kezében tartó Vernes Istvánnak írt 40/1914 levélből idézhetünk: „Talán csak kiépüljük azt a nagy sebet, amelyet nemcsak pénzügyileg, de erkölcsileg okozott az az eléggé el nem ítéltető nyomorult ember, akinek még a nevét sem szívesen írom le... engedje remélnem, hogy úgy Nagyságod, mint összes brassói híveink rajta lesznek, hogy az egyházközségen esett csorba kiköszörültessék...“

A helyi főgondnokot, ki maga is jogász ember volt, még két jeles ügyvéd segítette, Ferenczy Géza dr. és Sükösd Zsigmond dr., hogy valahogy nagyobb botrányper nélkül rendezzék e kényes helyzetet. Így az nyilvános perre soha nem is került. Sajnos azonban az anyagi ügyek rendezése részben a kitört világháború miatt, de főleg az ilyen helyzetben tájékozatlan felelősök téves felfogása miatt nem sikerült. A gondnok biztosítéknak maradt házáat ugyanis eladták, de csak részletfizetésre, a pénzt sem fektették most már ingatlanba, és a pénz fokozatos értéktelenedése következtében szenvedett érzékeny veszteséget soha pótolni nem lehetett.

Próbálkozásban ugyan nem volt hiány, mert közben alkudoztak a Cenk felé vezető út melletti régi felhagyott Schiel-féle gépgyár megvételéről, egy Kút utcai ház átvételére is kaptak ajánlatot, és más kibontakozásról is esett szó, azonban személyi változások és ellentétek is

hátráltattak bármilyen megoldást. A legnagyobb veszteség pedig akkor érte az egyházközséget, amikor Vernes István főgondnokot elhelyezték Brassóból.

A beszolgalást Vaska Béla kökői és Kovács Lajos nagyajtai lelkészek végezték, ők azonban nem voltak állandóan jelen, s így nagyobb kezdeményezéshez nem is foghattak. A lelkészi állás ismételt betöltését az eklézsia hiába sürgette, mert általános közfelfogás szerint még a legmagasabb vezetők is egy rövid háborúban reménykedtek, s annak végéig senkit sem akartak megszokott helyéből kimozdítani.

A nagy világháború első tele azonban szomorú tapasztalatokra vezette a világot. Lassan mindenki hozzá kellett szokjék egy hosszúnak ígérkező nagy háborúhoz s így a közben folytatandó életberendezkedéshez. Ezért 1914 végén a püspök is kénytelen volt kiírni a pályázatot a betöltendő brassói unitárius papi állásra.

Igazi komoly jelölt erre a tisztségre tulajdonképpen csak Kovács Lajos nagyajtai lelkész volt, kit úgy is, mint köri jegyzőt, és úgy is, mint beszolgaló lelkészt mindenki ismert, becsült és alkalmasabbat nem is keresett. Így az 1915. február 28-án megtartott választói közgyűlés mindössze formalitássá zsugorodott, mert a leadott 37 szavazat mind őt jelölte. A csak formából felvetett Buzogány Kálmán nevére egyetlen szavazat sem esett.

Ezzel megindult a brassói unitáriusok életében egy eredményekben gazdag időszak.

SZABÓ SÁMUEL

BIBLIAI IDÉZETEK HELYMEGJELÖLÉSE

1. A bibliai könyvek rövidítése

Az Ószövetség könyvei:

Az Újszövetség könyvei:

Mózes első könyve	— 1Móz	Máté evangéliuma	— Mt
Mózes második könyve	— 2Móz	Márk evangéliuma	— Mk
Mózes harmadik könyve	— 3Móz	Lukács evangéliuma	— Lk
Mózes negyedik könyve	— 4Móz	János evangéliuma	— Jn
Mózes ötödik könyve	— 5Móz	Az apostolok cselekedetei	— ApCsel
Józsué könyve	— Józs	Pál levele a rómaiakhoz	— Róm
A bírák könyve	— Bír	Pál első levele	
Ruth	— Ruth	a korinthusiakhoz	— 1Kor
Sámuel első könyve	— 1Sám	Pál második levele a	
Sámuel második könyve	— 2Sám	korinthusiakhoz	— 2Kor
A királyok első könyve	— 1Kir	Pál levele a galatákhoz	— Gal
A királyok második		Pál levele az efézusiakhoz	— Ef
könyve	— 2Kir	Pál levele a filippiekhez	— Fil